

חידת ההבדלים בין שתי רשימות המצוות בהקדמת הרמב"ם למשנה תורה*

הנתונים והשאלה
דוגמא אחת
טבלת ההשוואה - דוגמאות מספר המדע
דוגמאות לשינויים

הנתונים והשאלה

...וזה הוא חילוק ההלכות של חיבור זה לפי ענייני הספרים, וחילוק המצוות לפי ענייני ההלכות...

זהו משפט מתוך הפתיח של הרמב"ם לסדר המצוות שעל סדר ההלכות (המניין השני), לאחר שמנה את מניין המצוות (המניין הראשון), בהקדמה ליד החזקה. והנה, אף מחבר לא יגיש למוציא-לאור תוכן עניינים בראש ספר שאינו תואם במדויק את כותרות הפרקים, אבל נופתע לראות שהרמב"ם, הסדרן המופתי, נהג לכאורה אחרת. בהקדמה ליד החזקה מנה הרמב"ם, במנין הראשון, את המצוות על סדר ספר המצוות שלו בתוספת מקורן בפסוקים, תיכף לאחר מכן, במניין השני, מנאן על סדר ההלכות ללא הפסוקים, ובהקדמות להלכות עצמן חזר ומנה את המצוות לפי סדר המניין השני. בכמה מהדורות השמיטו את אחד המניינים, אך כמעט לא היה מי שיעורר על ההבדלים שבין שתי הרשימות!

על מנת להבין את גודל התופעה הנה המספרים: קיימים 388 שינויים בתוך 613 מצוות - דהיינו שב-63.3% מהמצוות יש שינויים בין הרשימות. הנה הפילוח: ב-36 מצוות הושמט תיאור הפעולה - 5.8%, ב-86 קיים שינוי בהטיות הפעלים - 14%, ושינוי במילים נרדפות וביטויים נרדפים קיים ב-282 מצוות - 46%.

מדוע הרמב"ם עשה זאת?

בסמוך למניין הראשון של ספר המצוות (הל' מא במהדורת "יד פשוטה") ציין הרמב"ם את תעודת הספר:

* לכבוד אדוננו הרמב"ם במלאת 819 שנה לפטירתו בכ' בטבת ד"א תתקס"ה.

לפיכך קראתי שם חיבור זה משנה תורה - לפי שאדם קורא תורה שבכתב תחילה, ואחר כך קורא בזה ויודע ממנו תורה שבעל פה כולה, ואינו צריך לקרות ספר אחר ביניהם.

פרופ' דוד הנשקה התייחס לתופעה¹. דעתו היא שהרמב"ם נצמד ברשימה הראשונה לשיטתו בספר המצוות, לה נשאר נאמן אפילו במקרים בהם שינה את דעתו. במאמרו הנ"ל עמד פרופ' הנשקה על כמה שינויים: מלחמת רשות (ברשימתנו 382), קידוש שנת היובל (ברשימתנו 163), שלא לפסוע על המזבח (ברשימתנו 175), ושמן המשחה (ברשימתנו 179). אולם אף אם נניח שנמצא הסבר לשינויים ההלכתיים המשמעותיים בין שתי הרשימות, לא ברור מדוע קיים היקף כה גדול של שינויים וכנ"ל. הרב רבינוביץ התייחס גם הוא לתופעה זו², וניסה לחלק את השינויים לקבוצות: א. לשונות מן הפסוקים שהושמטו ברשימה ע"ס ההלכות. ב. תוספת פירוש על נוסח ספר המצוות או לשון שונה לגמרי. ג. נוסח כוללני ורחב. ד. תוספת דינים ופרטים. ה. נוסח מצומצם. לו היו השינויים קיימים רק במצוות שהרמב"ם החליט לשמר על פי ספר המצוות כדעת פרופ' הנשקה, או בחלקים החשובים להלכה לפי הקטגוריות של 'יד פשוטה' - ניתן היה להבין זאת ולחפש סיבה לכל שינוי, אבל דווקא השינויים "הקטנים" בחלק ניכר מרשימת המצוות מעוררים שאלה.

אין לי פתרון לשאלה זו. אביא כאן חלק מרשימת השינויים, ואולי ריכוז השינויים יגרום לתלמידי חכמים להתבונן בעניין, ולמצוא מה הייתה שיטת עבודתו של הנשר הגדול בעניין זה³.

דוגמא אחת

עשה קסא - **לספור מקצירת העומר תשעה וארבעים יום.** על סדר ההלכות: **לספור כל איש ואיש שבעה שבועות מיום הקרבת העומר שנאמר "וספרתם לכם"** (ויקרא כג, טו). ההבדלים בולטים: קצירת העומר (לילה) מול יום הקרבת העומר (ביום), תשעה וארבעים יום מול שבעה שבועות. ביד החזקה (תמידין ומוספין פ"ז הל' כב): **מצות עשה לספור שבע שבתות תמימות מיום הבאת העומר שנאמר וספרתם לכם ממחרת השבת שבע שבתות, ומצוה למנות הימים עם השבועות שנאמר תספרו חמשים יום. ומתחילת היום מונין, לפיכך מונה בלילה מליל ששה עשר בניסן.**

1 "שרידי ספר המצוות לרמב"ם במשנה תורה שלו", דברי הקונגרס העולמי העשירי למדעי היהדות, חטיבה ג כרך א, ירושלים תש"ן, עמ' 180-186.

2 יד פשוטה, מהד' שניה תשמ"ט, "פתיחה לחילוק המצוות לפי ההלכות", עמ' קצג.

3 הרוצה לקבל את הרשימה המלאה של השינויים מוזמן לכתוב למחבר: menashec@gmail.com ויקבל את המאמר המלא.

בספר המצוות עשה קסא מוסבר מדוע מנין הימים והשבועות הוא מצוה אחת, ובמשנה תורה הלך הרמב"ם אחר הכותרת השנייה והדגיש את השבועות בתמיכת הפסוק מהכותרת של ספר המצוות, ואת הימים תמך בפסוק אחר. בספר המצוות טרח להסביר את דין התלמוד 'מצוה למימני יומי ומצוה למימני שבועי', שהעיקר הוא מנין הימים ומנין השבועות נסמך לו, ובמשנה תורה העיקר הוא מנין השבועות ומנין הימים נסמך לו. האם נודע לרמב"ם בינתיים שקיימת גירסה אחרת לסוגיא שנמצאת במחזור ויטרי (עמ' 301 ליד ציון אות י) 'מצוה למימני שבועי ומצווה למימני יומי'?

טבלת ההשוואה - דוגמאות מספר המדע⁵

מנין המצוות השני על סדר ההלכות	מנין המצוות הראשון על סדר ספר המצוות	
הלכות יסודי התורה		
שלא יעלה במחשבה שיש שם אלוה זולתי ה'	שלא לעלות במחשבה שיש שם אלוה זולתי ה'. ל"ת א	1
שלא לחלל את שמו	שלא לחלל את השם הקדוש ברוך הוא. ל"ת סג	2
שלא לאבד דברים שנקרא שמו עליהן	שלא לאבד את בית המקדש או בתי כנסיות ובתי מדרשות וכן אין מוחקין השמות המקודשין ואין מאבדין את כתיבי הקדש. ל"ת סה	3
לשמע מן הנביא המדבר בשמו	לשמע מכל נביא שיהיה בכל דור ודור אם לא יוסיף ולא יגרע. עשה קעב	4
שלא לנסותו	שלא לנסות את דבר ה'. ל"ת סד	5
הלכות דעות		
להידבק בידועי	לדבקה בו. עשה ו	6

4 עי' במאמר "מנין לספירת העומר מן התורה?" מאת פרופ' דוד הנשקה, מ' בר-אשר (עורך), ספר היובל לר"מ ברויאר, ירושלים תשנ"ב, עמ' 417-448, ובמיוחד להערה האחרונה במאמר בה התייחס לשינויים בכותרות שבהקדמה למשנה תורה. מסקנתו שאכן הרמב"ם שינה, ועבר מדגש על ספירת ימים לדגש על ספירת שבועות (והביא שם עוד דעות כיד ה' הטובה עליו, עיי"ש. ועי' בדברי הר"י פערלא בספר המצוות לרס"ג, ח"א עמ' 450 ואילך).

5 הסדר גם בטור הימני הוא על פי ההלכות שבטור השמאלי. לא צוינו כאן מצוות שפותחות בנוסח זהה אך יש תוספת ברשימה השנייה, בהנחה שאין זה שינוי אלא קיצור. כמו כן לא הועתקו הפסוקים שהובאו במנין ספר המצוות. הנוסח על פי מהדורת הרב שטיינזלץ המבוססת על מהדורת "רמב"ם מדויק" של הרב שילת.

7	לאהוב כל אדם מבני ברית. עשה רו	לאהב את רעים
8	לאהב את הגר. עשה רז	[לאהב את הגרים]
9	שלא לשנוא בלב. ל"ת שב	שלא לשנוא אחים
10	שלא להלבין פני אדם מישראל. ל"ת שג	שלא להלבין פנים
11	שלא לענות יתום ואלמנה. ל"ת רנו	שלא לענות אמללין
12	שלא לרגל. ל"ת שא	שלא להלך רכיל
		הלכות תלמוד תורה
13	לכבד החכמים. עשה רט	לכבד מלמדיה ויודעיה
		הלכות עבודה זרה
14	שלא לתור אחר מחשבות הלב וראיית העיניים. ל"ת מז	שלא לתור אחר הרהור הלב וראיית העיניים
15	שאנו מוזהרין על ברכת השם שנאמר אלהים לא תקלל, ונאמר בעונש ונוקב שם ה' מות יומת, וזה הכלל: כל שענש עליו הכתוב כרת או מיתת בית דין הרי זו מצות לא תעשה חוץ ממילה ופסח שהן בכרת והן מצות עשה. ל"ת ס	שלא לגדף
16	שלא לעבוד עבודה זרה בדברים שדרכה להעבד בהן. ל"ת ו	שלא יעבוד אותה כדרך עבודתה
17	שלא להשתחוות לעבודה זרה בדברים שדרכה להעבד בהן. ל"ת ו	שלא ישתחוה לה
18	שלא לעשות פסל, לא יעשה בידו ולא יעשו לו אחרים. ל"ת ב	שלא לעשות פסל לעצמו
19	שלא לעשות עבודה זרה ואפילו לאחרים. ל"ת ג	שלא לעשות פסל אפילו לאחרים
20	שלא להדיח בני ישראל אחר עבודה זרה. ל"ת טו	שלא להדיח אחרים אחריה
21	להרוג אנשי עיר הנדחת ולשרוף את העיר. עשה קפו	לשרוף עיר הנדחת
22	שלא לבנות עיר הנדחת לכמות שהיתה. ל"ת כג	שלא לבנותה
23	שלא להנות בממון עיר הנדחת. ל"ת כד	שלא להנות מכל ממונה

24	שלא להסית אדם מישראל אחר עבודה זרה. ל"ת טז	שלא להסית יחיד לעובדה
25	שלא להציל המסית, אלא עומד על דמו. ל"ת יט	שלא להצילו
26	שלא ילמד המוסת זכות על המסית. ל"ת כ	שלא ללמד עליו זכות
27	שלא ישתוק המוסת מללמד חובה על המסית אם ידע לו חובה. ל"ת כא	שלא ימנע מללמד עליו חובה
28	שלא נמנע מהריגת נביא השקר ולא נירא ממנו. ל"ת כט	שלא לגור מהריגת נביא שקר
29	שלא לעשות מעשה אוב. ל"ת ח	שלא לעשות אוב
30	שלא לעשות מעשה ידעוני. ל"ת ט	שלא לעשות ידעוני
31	שלא ליתן אבן משכית. ל"ת יב	שלא להשתחוות על אבן משכית
32	שלא ליטע אילן במקדש. ל"ת י"ג	שלא ליטע אשרה
33	לאבד עבודה זרה וכל משמשיה. ל"ת קפה	לאבד עבודה זרה וכל הנעשה בשבילה
34	שלא לכרות ברית לשבעה עממין. ל"ת מח	שלא לכרות ברית לעובדי עבודה זרה
35	שלא להושיב עובדי עבודה זרה בארצנו. ל"ת נא	שלא ישבו בארצנו
36	שלא ללכת בחוקות עובדי עבודה זרה ולא במנהגותם. ל"ת ל	שלא להדמות במנהגותם ובמלבושם
37	שלא לשאול בחלום מן המתים. ל"ת לח	שלא לדרוש אל המתים
38	שלא להשחית כל הזקן כעובדי עבודה זרה. ל"ת מד	שלא להשחית פאת זקן
39	שלא לכתוב בגוף כעובדי עבודה זרה. ל"ת מא	שלא לכתוב קעקע
		הלכות תשובה
40	להתוודות לפני ה' מכל חטא שיעשה האדם בשעת קרבן ושלא בשעת קרבן. עשה עג	שישוב החוטא מחטאו לפני ה'

דוגמאות לשינויים⁶

בכותרת: כגון "דין", "סדר", "מעשה", ללא תיאור פעולת המצוה: 126-123, 205-207, 210-209, 276-274, 292-283, 298-294, 303, 318, 321, 329, 337-336, 349-348, 388.

שינוי בהטיית הפועל: 1. לעלות / יעלה 5. לנסות / לנסותו 6. לדבקה / להידבק 16. לעבוד / יעבוד 17. להשתחוות / ישתחוה 25. להציל / להצילו 26. ילמד / ללמד 35. להושיב / ישוב 58. לטול / לנטול 63. למנוע / ימנע 62. הנבעלת / שלא תבעל 64. גרש / שיגרש 67. לישא / שישא 68. לישב / שתשב 95. לבעול / יבעל 100. לקרב / יקרב 116. לגדל / שיגדל 121. לגלח / שיגלח 127. למכור / ימכר 131. יעשה / לעשות 134. ללקט / ילקט 138. ללקט / ילקט 142. מפרישין / להפריש 143. להקדים / יקדים 150. לתן / לתת 153. לשבות / שתשבות 156. לקצור / יקצור 158. להשמיט / שישמיט 159. להשמיט / שישמיט 165. לעבד / תעבד 166. לקצור / יקצר 168. למכור / תמכר 183. עובד / שיעבד 198. לשחט / ישחט

שינוי ע"י מילה נרדפת, ביטוי נרדף וכיוצ"ב: 3. כתבי קדש / דברים שנקרא שמו עליהן 4. לשמוע מנביא אם לא יוסיף ולא יגרע / המדבר בשמו 7. אדם מבני ברית / רעים 9. שנאה בלב / אחים 10. פני אדם / פנים 11. יתום ואלמנה / אמללין 12. לרגל / להלך רכיל 13. חכמים / מלמדיה ויודעיה 14. מחשבת הלב / הרהור הלב 15. לקלל / לגדף 19. עבודה זרה / פסל 20. בני ישראל / אחרים 24. אדם / יחיד 27. שלא ישתוק / שלא ימנע 28. נירא / לגור 29. מעשה אוב / אוב 30. מעשה ידעוני / ידעוני 31. ליתן אבן משכית / להשתחוות על אבן 32. אילן / אשרה 33. משמשה / הנעשה בשבילה 34. שבעה עממין / עובדי ע"ז 36. שלא ללכת / שלא להדמות 37. לשאול בחלום מן המתים / לדרוש אל המתים 38. לכתוב בגוף / לכתוב קעקע 40. להתוודות / שישוב החוטא 41. להתפלל / לעבוד את ה' 44. שתי תורות / שני ספרי תורה 45. אחר המזון / אחר האכילה 47. שבת / שביעי 48. שלא להלך / שלא לצאת חוץ לתחום / חוץ לגבול 52. יום החמישים / חג השבועות 53. בראשון לחודש השביעי / ראש השנה 54. לבער / להשבית 55. פסח / כל שבעה 56. ליל זה / לילי פסח 57. ראש השנה / אחד בתשרי 59. לקדש ולחשב / לחשב ולידע ולקבע שנים וחדשים / באיזה יום הוא תחילת כל חדש וחדש מחדשי השנה

6 המספרים מתייחסים לרשימה המלאה של טבלת ההשוואה, ע"י לעיל הע' 3.